

ECONOMIE

HAVO

S.E. C Oefentoets – Maart 2026

Cumulus H5 hoofdstukken 5 en 6

Dit schoolexamen bestaat uit 6 opgaven met in totaal 22 vragen. Er zijn 45 punten te behalen.

Dit schoolexamen heeft best veel vragen dus niet schrikken als je hem niet af krijgt in 90 minuten 😊. Neem er maar 120 minuten voor.

Geef waar gevraagd een verklaring, uitleg, toelichting of berekening. Als deze ontbreken, worden aan het antwoord geen punten toegekend.

Toegestane hulpmiddelen:

- Een gewone rekenmachine. Je mag GEEN grafische rekenmachine gebruiken!
- Een woordenboek (verklarend/ vertalend)
- Normering onder voorbehoud van wijzigingen:
$$\text{Cijfer} = \frac{\text{aantal behaalde punten}}{\text{totaal aantal punten}} \times 9 + 1$$

Disclaimer: in deze toets wordt niet alle behandelde stof bevraagd.

Aan de oefentoets kunnen geen rechten worden ontleed: het is geen indicatie van stof die in het SE wordt bevraagd.

Veel succes!

Wat te doen met het pensioen?

Nederland heeft een uniek pensioenstelsel. Het bestaat uit drie pijlers: het staatspensioen, het aanvullende bedrijfspensioen en de individuele besparingen die mensen zelf regelen (zie onderstaande bron 1). Samen bepalen deze onderdelen het totale bedrag dat iemand ontvangt als de pensioengerechtigde leeftijd is bereikt.

De laatste jaren staat de hoogte van dit bedrag onder druk als gevolg van diverse ontwikkelingen: vergrijzing, de nieuwe regels die de overheid aan de pensioenfondsen heeft opgelegd, de economische crisis.

2p 1. Bij welke van de drie pijlers in bron 1 is er geen sprake van ruilen over de tijd?

Verklaar het antwoord met behulp van de verstrekte gegevens en maak daarbij gebruik van het begrip omslagstelsel of kapitaaldeckingsstelsel.

2p 2. Leg uit dat een economische crisis voor mensen die hun leven lang hebben gewerkt, de hoogte van de uitkering uit het aanvullende bedrijfspensioen (pijler 2) kan bedreigen. Gebruik bron 1.

De overheid vindt dat het Nederlandse pensioenstelsel stabiel moet worden, want op dit moment stijgen de premies en daalt de koopkracht van de premieplichtigen. Zo is er onlangs besloten om vanaf 2013 de AOW-leeftijd in stappen te verhogen van 65 naar 67 jaar (pijler 1). De minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW): "Een verhoging van de AOW-leeftijd zal leiden tot een toenemend netto-inkomen van de premieplichtigen."

2p 3. Verklaar de stelling van de minister van SZW. Gebruik bron 2

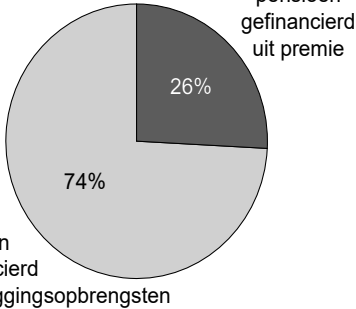
Een andere maatregel die de overheid wil nemen betreft pijler 2.

Er zijn twee mogelijkheden voor de aanpassing van pensioenuitkeringen:

- Een waardevaste uitkering stijgt mee met de inflatie
- Een welvaartsvaste uitkering stijgt mee met de welvaart. Een veel gebruikte maatstaf voor de welvaart is de gemiddelde loonstijging.

2p 4. Is het reële pensioen zoals geformuleerd bij pijler 2 welvaartsvast? Verklaar het antwoord met behulp van bron 2.

bron 1: drie pijlers van het Nederlands pensioenstelsel

pijler 1	de AOW Algemene Ouderdomswet (AOW), ook wel staatspensioen. De AOW is een basisinkomen waarvan de hoogte is gekoppeld aan het wettelijk minimumloon. De AOW-uitkering wordt gefinancierd uit premies die werkenden betalen.						
pijler 2	het aanvullende bedrijfspensioen Ook wel werkgeverspensioen. Dit pensioen bouwt iemand op tijdens de jaren dat hij in loondienst is. Elke maand draagt zowel de werknemer als de werkgever af aan het pensioenfonds. Deze pensioenfonds beheeren dit geld en beleggen ermee. <table border="1"><caption>Financing of supplementary occupational pensions</caption><thead><tr><th>Financing Source</th><th>Percentage</th></tr></thead><tbody><tr><td>pensioen gefinancierd uit premie</td><td>26%</td></tr><tr><td>pensioen gefinancierd uit beleggingsopbrengsten</td><td>74%</td></tr></tbody></table>	Financing Source	Percentage	pensioen gefinancierd uit premie	26%	pensioen gefinancierd uit beleggingsopbrengsten	74%
Financing Source	Percentage						
pensioen gefinancierd uit premie	26%						
pensioen gefinancierd uit beleggingsopbrengsten	74%						
pijler 3	de individuele besparingen Dit zijn vrijwillige particuliere besparingen bij banken en verzekeraars. Vooral zelfstandige ondernemers en werknemers in bedrijfstakken zonder pensioenregeling maken hier gebruik van. Het kan ook bedoeld zijn als aanvulling op pijler 1 en 2.						

bron 2: (voorgenomen) overheidsmaatregelen

pijler 1	het staatspensioen Vanaf 2013 gaat de AOW-leeftijd in stappen omhoog. Uiteindelijk zal die in 2023 op 67 jaar liggen.
pijler 2	het aanvullende bedrijfspensioen Een pensioenfonds (niet de werknemers) kan voortaan kiezen uit twee pensioencontracten: 1 nominaal pensioen Pensioenfonds moeten er alles aan doen om een pensioen uit te keren dat gegeven de ingelegde premie zo hoog mogelijk is, maar dan niet gecorrigeerd voor inflatie. 2 reëel pensioen Pensioenfonds moeten er alles aan doen om een pensioen uit te keren dat gegeven de ingelegde premie zo hoog mogelijk is, gecorrigeerd voor inflatie.

Regering en oppositie botsen

In de Tweede Kamer heeft bij de bespreking van de miljoenennota een fel debat plaatsgevonden tussen de regeringspartijen en de oppositiepartijen. Drie oppositiepartijen presenteerden tijdens het debat elk hun eigen begroting. Duidelijk is dat er zeer verschillend wordt gedacht over de vraag hoe moet worden gereageerd op een dreigende economische neergang. De regeringspartijen stellen dat het onmogelijk is de werkloosheid te bestrijden zonder dat het overheidstekort oploopt tot meer dan 1% van het bruto binnenlands product (bbp). De oppositie is het met de regeringspartijen eens, dat werkloosheidsbestrijding op korte termijn tot een hoger overheidstekort leidt. Een woordvoerder van de oppositie stelt echter dat succesvolle werkloosheidsbestrijding op den duur tot een kleiner overheidstekort kan leiden.

2p **5. Geef een argument voor de stelling van de woordvoerder van de oppositie.**

Een economisch onderzoeksbureau maakt een vergelijking tussen de gevolgen van het regeringsbeleid in de miljoenennota en de begrotingen van de oppositiepartijen A, B en C. Bij deze vergelijking maakt dit bureau gebruik van onderstaande tabel 1.

Uit tabel 1 is bijvoorbeeld af te lezen dat uitvoering van de begroting van partij C tot gevolg zou hebben dat de stijging van het reëel bruto binnenlands product 0,4 procentpunt per jaar hoger uitkomt dan uitvoering van het regeringsbeleid en op 1,9% zou uitkomen.

tabel 1

	economische voorspellingen bij uitvoering van de miljoenennota	afwijkingen ten opzichte van de miljoenennota bij uitvoering van de begrotingen van de oppositiepartijen		
		partij A	partij B	partij C
overheidssaldo uitgedrukt in het bruto binnenlands product	– 1,0%	– 0,5 procentpunt	+ 0,5 procentpunt	+ 0,3 procentpunt
verandering reëel bruto binnenlands product	+ 1,5%	+ 0,75 procentpunt	+ 0,1 procentpunt	+ 0,4 procentpunt
verandering werkgelegenheid	– 20.000 personen	+ 40.000 personen	+ 2.000 personen	+ 10.000 personen

2p **6. Wordt bij de economische voorspellingen bij uitvoering van de miljoenennota verwacht dat de arbeidsproductiviteit stijgt? Verklaar het antwoord.**

2p **7. Zal uitvoering van de begroting van partij B volgens het onderzoeksbureau tot gevolg hebben dat er een overschot op de overheidsbegroting ontstaat? Verklaar het antwoord.**

Conjunctureel herstel in fasen

De conjuncturele ontwikkeling in Nederland is sterk afhankelijk van de internationale conjunctuur. Daarop heeft Nederland nauwelijks invloed en daarom voert de Nederlandse overheid vrijwel geen conjunctuurbeleid.

Als de Nederlandse economie in een dal zit, moet het herstel dus vooral uit het buitenland komen. Zo'n conjunctureel herstel verloopt vaak volgens een vast patroon (zie schema). In fase 1 neemt de export toe, doordat Nederland profiteert van economische groei bij de handelspartners. In fase 2 stijgen ook de particuliere investeringen en de particuliere consumptie. Vervolgens nemen in fase 3 ook de overheidsbestedingen toe.

fase 1	fase 2	fase 3
toename export	ook toename investeringen en consumptie	ook toename overheidsbestedingen
beperkte stijging nationaal inkomen	stijging nationaal inkomen gelijk aan trendmatige groei	sterke stijging nationaal inkomen

Als de economische groei stagneert, doet de Nederlandse overheid meestal een oproep de loonkostenstijging te beperken.

2p 8. Leg uit hoe in fase 1 een beperking van de loonkostenstijging in Nederland de economische groei in Nederland kan bevorderen.

2p 9. Leg uit hoe in fase 2 het overheidstekort kan afnemen. Betrek in het antwoord zowel de inkomsten als de uitgaven van de overheid.

Als de conjunctuur zich herstelt, neemt de kans op bestedingsinflatie toe.

2p 10. Door welke ontwikkeling in fase 2 wordt de kans op overbesteding afgeremd? Verklaar het antwoord.

uit een krant, februari 2012:

De Japanse economie kampt al jarenlang met recessie en deflatie. Ondanks de deflatie is het tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans eind januari 2012 opgelopen tot 1.475 miljard Japanse yen. Dit oplopende tekort is ontstaan doordat de exportwaarde in de maand januari met 9,3% daalde tot 4.510 miljard yen, terwijl de importwaarde in die maand met 10% groeide. Met name de economische crisis in de Verenigde Staten van Amerika (VS) heeft dit tekort veroorzaakt.

2p **11. Bereken de importwaarde van Japan begin januari 2012.**

1p **12. Leg uit dat de economische crisis in de VS kan leiden tot een tekort op de lopende rekening van de Japanse betalingsbalans.**

Sinds de jaren negentig kende Japan een periode van zichzelf versterkende deflatie. Als oorzaken van deflatie valt te denken aan:

- Technologische ontwikkelingen: door procesinnovatie is het aanbod van bijvoorbeeld mobieltjes enorm gegroeid.
- Kredietschaarste: begin jaren negentig verhoogde de Japanse centrale bank de rente. Hierdoor daalde de omvang van de geldhoeveelheid.

2p **13. Leg uit hoe deflatie kan leiden tot verdere deflatie.**

uit een krant, januari 2013:

Om de recessie, de dure yen en uiteindelijk de deflatie aan te pakken, heeft de nieuwe premier van Japan een omvangrijk stimuleringspakket aangekondigd: er worden met nieuw bijgedrukt geld Amerikaanse dollars aangekocht en de overheidsuitgaven worden met 10,3 biljoen yen verhoogd. Dat laatste is volgens de Japanse premier effectiever dan het verlagen van de tarieven van de inkomstenbelasting.

2p **14. Leg uit dat het verhogen van de overheidsuitgaven een effectievere manier is om deflatie te bestrijden dan het verlagen van de tarieven van de inkomstenbelasting.**

Gegevens uit de nationale rekeningen spelen een centrale rol bij het vaststellen van het economisch en monetair beleid. De economische groei, het overheidstekort en het nationaal spaarsaldo zijn belangrijke macro-economische indicatoren uit de nationale rekeningen. Onderstaande bronnen 1 en 2 zijn onderdelen uit de nationale rekeningen van Nederland in 2013.

De gegevens uit bron 1 kunnen ook worden weergegeven in een geldkringloop (zie bron 2).

Gebruik bron 1 en 2.

3p **15. Welke getallen moeten worden ingevuld bij (a), (b), (c) en (d) in bron 2? Noteer je antwoord als volgt:**

bij (a) ...

bij (b) ...

bij (c) ...

bij (d) ...

Als gevolg van de kredietcrisis en de daaropvolgende eurocrisis is het consumenten- en producentenvertrouwen in Nederland in 2013 laag. Dat uit zich in afnemende particuliere bestedingen (consumptie en investeringen), een toenemend nationaal spaaroverschot en een dalende inflatie. Een econoom stelt: "Op basis van deze gegevens zou de Nederlandse overheid er verstandig aan doen conjunctuurbeleid te voeren. Maar omdat Nederland zich moet houden aan het Stabiliteitspact van de Economische en Monetaire Unie (EMU), is conjunctuurbeleid vrijwel onmogelijk geworden."

Gebruik bron 1.

2p **16. Bereken het nationaal spaaroverschot van Nederland in 2013.**

2p **17. Noem twee manieren waarop een overheid conjunctuurbeleid kan voeren om de economische groei te stimuleren.**

Gebruik bron 2 en 3.

2p **18. Leg uit met behulp van een berekening dat de Nederlandse overheid in 2013, binnen de regels van het Stabiliteitspact, geen anticyclisch conjunctuurbeleid kan voeren.**

Ruimte op de arbeidsmarkt?

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) verzamelt en onderzoekt gegevens over vele maatschappelijke aspecten en over conjuncturele en structurele ontwikkelingen in de economie. Het betreft bijvoorbeeld macro- economische indicatoren zoals de economische groei en de consumentenprijzen, maar ook de inkomenssituatie van personen en huishoudens. Het CBS verwerkt de gegevens tot statistieken en publiceert erover.

Begin 2017 staat een aantal afbeeldingen op de site van het CBS over de Nederlandse economie (zie bron 1).

bron 1: afbeeldingen bij CBS-persberichten, begin 2017

1
vertrouwen consument op hoogste punt in bijna 10 jaar

2
investeringen groeien weer

3
iets meer faillissementen in maart

4
export groeit gestaag verder in januari

Gebruik bron 1.

2p **19. Geef voor elke afbeelding aan of deze wel of geen effect op de structuurkant van de Nederlandse economie laat zien. Neem hiertoe de tabel over en vul deze in.**

afbeelding	wel / geen structuurkant
1	
2	
3	
4	

Het CBS publiceert ook over de Nederlandse arbeidsmarkt, waar veranderingen in vraag en aanbod mede afhankelijk zijn van conjuncturele en structurele ontwikkelingen in de economie.

Begin 2009, direct na de kredietcrisis, loopt de werkloosheid op. Begin 2017 neemt de krapte op de arbeidsmarkt echter weer toe, mede als gevolg van een aanhoudende economische groei.

3p **20. Maak van onderstaande zinnen een economisch juiste tekst.**

Toenemende krapte op de arbeidsmarkt ontstaat als de ...(1)... meer stijgt dan de ...(2).... Hierdoor kunnen de gemiddelde lonen ...(3).... Dat kan een positieve invloed op de ...(4)... kant van de economie hebben, maar kan tevens leiden tot een gewijzigde verhouding tussen arbeid en kapitaal aan de ...(5)... kant van de economie.

Kies uit:

bij (1): beroepsbevolking / werkgelegenheid

bij (2): beroepsbevolking / werkgelegenheid

bij (3): dalen / stijgen

bij (4): conjunctuur / structuur

bij (5): conjunctuur / structuur

Met het oog op de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt wil de overheid dat burgers goed zijn opgeleid en hun kennis en vaardigheden blijven ontwikkelen. Met als thema 'Leven lang leren' richt het overheidsbeleid zich op continue scholing van de beroepsbevolking.

Twee economen reageren op het overheidsbeleid en doen de volgende uitspraken:

- Uitspraak 1: "Bij scholing is er sprake van intertemporele ruil. Er wordt geïnvesteerd in menselijk kapitaal. De werkgever en de werknemer hebben beiden profijt van scholing, daarom moeten ze de scholing samen regelen."
- Uitspraak 2: "Uit onderzoek blijkt dat werkgevers steeds minder investeren in menselijk kapitaal. Dat komt doordat werknemers tegenwoordig sneller en vaker van werkgever wisselen."

Gebruik uitspraak 1.

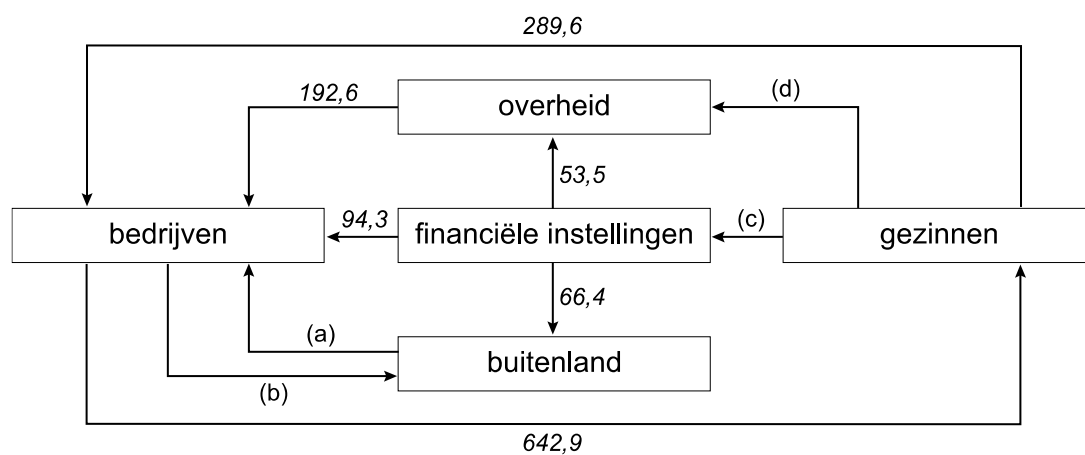
2p **21. Leg uit dat er bij investeren in menselijk kapitaal sprake is van intertemporele ruil bij de werknemer.**

Gebruik uitspraak 2.

2p **22. Leg uit dat werkgevers steeds minder investeren in menselijk kapitaal als werknemers steeds vaker van werkgever wisselen.**

bron 1: macro-economische kerncijfers Nederland, 2013

	2013
	<i>in miljarden euro's</i>
bbp	642,9
consumptie	289,6
investeringen	94,3
overheidsbestedingen	192,6
uitvoer	533,2
invoer	466,8

bron 2: geldkringloop Nederland van 2013 in miljarden euro's**bron 3: onderdeel van het Stabiliteitspact EMU**

Om de stabiliteit van de euro te garanderen moeten landen die de euro hebben ingevoerd (EMU-landen) voldoen aan de volgende voorwaarden:

overheidsschuld	$\leq 60\%$ van het bbp
overheidstekort	$\leq 3\%$ van het bbp